

Відгук

офіційного опонента Сушко-Безденежних Марії Григорівни
на дисертаційну роботу **Крупкіної Тетяни В'ячеславівни**
«Мовленнєві акти застереження у сучасному німецькомовному діалогічному
дискурсі». – Харків, 2020. – 252 с.,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.02.04 – германські мови

В сучасній когнітивно-дискурсивній, антропоцентричній, функціональній парадигмі лінгвістики класична теорія мовленнєвих актів набуває нового звучання. Сучасні лінгвісти працюють над розширенням запропонованих Дж. Серлем та Дж. Остіном таксономій мовленнєвих актів, над уточненням існуючих класифікацій та розширенням їх шляхом виокремлення та опису нових іллокутивних типів висловлень. Те, що зароджувалося як досить схематичне представлення різних іллокутивних сил, набуває все більшої деталізації. При цьому фокус уваги дослідників зміщується від «чистих», прототипових типів мовленнєвих актів до більш складних для класифікації та опису «мішаних» типів із суперечливим категоріальним статусом, та до особливостей їхньої реалізації у різних дискурсах.

Саме в цьому руслі і було проведене дисертаційне дослідження Т. В. Крупкіної. Робота, подана на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, концентрується на всебічному описі *застереження* як особливого – гібридного – типу мовленнєвих актів, що поєднує в собі асертив та директив.

Об'єктом аналізу є висловлення, що реалізують мовленнєві акти застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі; **матеріалом дослідження** послуговували дискурсивні фрагменти персонажного мовлення, що максимально імітує діалогічну побутову комунікацію, відібрані з прозових та драматургічних творів 20-21 ст. та з популярних телесеріалів останніх десятиріч.

Теоретико-методологічним підґрунтям роботи стали принципи й здобутки сучасного мовознавства в царині когнітивно-дискурсивної лінгвопрагматики, що розвивається Харківською лінгвістичною школою германістики.

Метою роботи є встановлення та опис структурно-семантичних, лінгвопрагматичних і прагмадискурсивних характеристик мовленнєвих актів застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі.

Робота складається з традиційних для філологічної дисертації одного теоретико-методологічного та двох дослідницьких розділів.

Перший розділ дисертації присвячений розгляду критеріїв виокремлення застереження як самостійного іллокутивного типу мовленнєвих актів та захисту тези про його гібридний характер. Для цього дисертантка розвиває поняття *гібридних* мовленнєвих актів, протиставляючи їх *простим* («прототиповим») та *складним* мовленнєвим актам. Мовленнєвий акт застереження схарактеризовано як гібрид асертиву та директиву та описано в термінах когнітивної прагматики як особливий подієвий концепт (акціональний фрейм), що розгортається в часі у вигляді специфічного когнітивного сценарію. Ще одним аргументом на користь гібридного характеру мовленнєвого акту застереження стає аналіз умов його успішності, проведений в термінах традиційної прагматики Дж.Серля, оскільки він доводить, що МА застереження поєднує в собі умови успішності асертиву та директиву. Останнім штрихом, що допомагає окреслити загальні характеристики застереження, стає проведене дисертанткою відмежування цього типу мовленнєвих актів від суміжних типів поради, твердження, повідомлення, погрози тощо.

Ми розуміємо намагання дослідниці виокремити та описати категоріальні ознаки МА застереження, оскільки вона потребувала чітких та надійних критеріїв ідентифікації висловлень цього типу для збору фактичного матеріалу дослідження – дискурсивних фрагментів побутового діалогічного дискурсу, що реалізують МА досліджуваного типу. В підсумку їй вдається виокремити такі ознаки МА застереження: Мовець повідомляє Адресата про певний стан речей, який

становить потенційну загрозу інтересам Адресата, з метою спонукати його до виконання певної дії задля того, або Адресат міг запобігти цьому стану речей (с. 65-66). Застереження може здійснюватися вербально/невербально, усно/письмово, експліцитно/імпліцитно, емоційно/спокійно, щиро/нещиро (там само). Мовець та Адресат не перебувають у конфліктних взаєминах (с. 70); стан речей може мати негативні наслідки як лише для Адресата, так і для Адресата та Мовця разом, а також для третіх осіб; Мовець гадає, що на момент повідомлення Адресат ще не володіє інформацією про потенційно негативний стан речей, і може не виконати дії, якщо Мовець його не закличе (с. 70), Адресат може як прийняти застереження, так і відхилити його: МА все одно буде вважатися успішним, якщо Адресат розпізнає його іллокутивну силу (тобто, ідентифікує його висловлення як «застереження») (с. 76). Від поради застереження відрізняється наявністю асертивного компоненту та негативною оцінкою стану речей у наслідках (с. 79); від твердження – наявністю директивного компоненту (с. 82); від погрози – бенефактивністю для Адресата та тим, що «джерелом негативу» виступає не сам Мовець, а певний стан справ (застереження є поєднанням директиву із асертивом, а погроза – поєднанням директиву із комісивом (с. 83)).

В другому розділі дисертації Т. В. Крупкіна розглядає прагмасемантичні характеристики мовленнєвого акту застереження. Спочатку, взявши за основу аналізу синтаксичну структуру та семантичне наповнення висловлення, вона виокремлює 32 моделі структурно-семантичної реалізації МА цього типу. В залежності від ступеню експлікованості директивного та асертивного компонентів висловлення-застереження авторка поділяє ці моделі на експліцитні та імпліцитні, постулюючи, що імплікуватися може як директивний, так і асертивний компонент МАЗ, а також обидва компоненти одночасно.

Як показав проведений дисертанткою аналіз мовного матеріалу, в досліджуваному дискурсі суттєво переважають моделі з одним чи обома імпліцитними компонентами. Всі виокремлені 32 моделі авторка подає в формалізованому вигляді, описуючи за допомогою формул, що складаються із

символів (логіко-семантичних знаків) логічної (формальної) прагматики, та ілюструє прикладами, що супроводжуються описом дискурсивного контексту.

Також у другому розділі описано лексичні та синтаксичні іллокутивні індикатори МАЗ. До останніх дисертантка відносить перформативні висловлення, висловлення у формі умовних підрядних речень, фразеошаблони *An deiner Stelle, Wenn ich du wäre* „..., sonst,,“, а також мовні засоби реалізації МА застереження у спонукальних, питальних та розповідних висловленнях.

Нарешті, в третьому розділі дисертації Т. В. Крупкіна розглядає прагмадискурсивні характеристики МА застереження: їхні інтеракційні, перлокутивні та стратегічні властивості.

Щодо інтеракційних властивостей, то дисертанткою встановлено, що попри раніші відомості мовленнєвий акт застереження може бути не лише ініціальними, але й реактивним або реініціальним, що, на наш погляд, є дуже цікавим та цінним спостереженням. Щодо перлокутивних властивостей досліджуваного типу мовленнєвих актів, то тут дисертантка описує перлокутивні оптимізатори МА застереження (мітигатори, що мають на меті послаблення небажаного впливу на емоційний стан адресата, та інтенсифікатори, спрямовані на підсилення перлокутивного ефекту асертивного чи директивного компонентів МА досліджуваного типу). Щодо стратегічних властивостей, то тут дисертантка виокремлює шість дискурсивних стратегій, що реалізують МАЗ в сучасному діалогічному дискурсі: стратегію маніпуляції, соціальної значущості, виховання, аргументації, виконання професійного обов'язку та турботи, та описує дискурсивні тактики їхньої реалізації.

Таким чином, наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що дисертанткою вперше було:

- обґрунтовано гібридний іллокутивний статус мовленнєвого акту застереження;
- систематизовано його типи за критерієм способів і засобів вираження,
- побудовано його структурно-семантичні моделі та виокремлено його іллокутивні індикатори;

- визначено місце мовленнєвого акту застереження в діалогічній інтеракції;
- описано його перлокутивні та стратегічні особливості у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі.

Не можна не відмітити надзвичайно струнку та вдалу структуру роботи, що дозволила провести всебічне, методологічне виважене дослідження мовленнєвих актів застереження. Найсильнішими аспектами роботи вважаємо, по-перше, створення узагальненої моделі концепту ЗАСТЕРЕЖЕННЯ та моделювання когнітивного сценарію мовленнєвих актів цього типу, що охоплює вісім фаз, а також опис інтеракційних та стратегічних властивостей мовленнєвого акту застереження.

Надзвичайно цікавими нам видаються постульовані в роботі дихотомії, що відображають новітні, багато в чому уточнені (*revidierte*) погляди на теорію мовленнєвих актів: *успішність – вдалість* МА (с. 66, с. 76), *складні МА – гібридні МА* (с. 32-36), *прототиповість – розмитість категоріальних ознак МА* («найкращі – ненайкращі представники» іллокутивних типів) (с. 77-78), *мовленнєвий акт – комунікативний акт* (с. 48), *абстрактний іллокутивний тип – способи його реалізації в дискурсі*. Плідною видається і побіжно піднята дослідницею проблематика невідповідності вжитого адресатом перформативного дієслова фактичній іллокутивній меті МА: так само, як перформативний зачин «я кажу тобі» може означати пораду, так «раджу тобі» може реалізувати застереження, а «я попереджаю» – загрозу. На наш погляд, в таких випадках йдеться про свідому мітигацію мовцем фактичної іллокутивної сили висловлення задля реалізації стратегії ввічливості. Вважаємо це надзвичайно цікавою темою, що потребує подальшого вивчення.

Теоретичну значущість роботи вбачаємо в науковому внеску у розвиток когнітивно-дискурсивної парадигми сучасної лінгвістики, зокрема у розвиток прагмалінгвістики та теорії мовленнєвих актів, а також до аналізу діалогу та соціолінгвістики. Отримані результати сприятимуть поглибленню теорії МА (обґрунтування гібридного іллокутивного статусу МА3), теорії імплікатур (вивченню реалізації імпліцитних МА3), теорії дискурсивних стратегій тощо.

Перспективи **практичного застосування** реферованої кандидатської дисертації визначаються можливістю їхнього використання у викладанні спецкурсів із лінгвопрагматики, дискурсології, прагматичного синтаксису, теорії мовленнєвих актів та теорії імплікатур.

Переконаливості результатам додає досить значний обсяг дослідженого фактологічного матеріалу – 790 дискурсивних фрагментів, відібрані методом суцільної вибірки з 23 прозових та драматургічних літературних творів та телесеріалів ХХ–ХІ ст., які демонструють імітоване розмовне мовлення, та солідний список опрацьованої наукової літератури, що налічує 325 позицій, а також додатки, що охоплюють 6 рисунків і 12 таблиць.

Основні положення дисертації **повністю** викладено в 6 статтях (5 – у фахових наукових виданнях України та 1 – у зарубіжному спеціалізованому виданні), а також у тезах 10 конференцій. Зміст автореферату засвідчує належний науковий рівень дослідження та є **ідентичним** основним положенням дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертацію Т.В. Крупкіної, передусім, завдяки беззаперечній актуальності обраної теми та належному науковому й методологічному рівню її опрацювання, вважаємо, що деякі питання дослідження є дискусійними і **потребують додаткових коментарів**.

I. Стосовно змісту дисертації:

1. Вибір джерел фактологічного матеріалу видається випадковим: від дитячої літератури першої половини 20 ст. (E. Kästner, «Emil und die Detektive») до драматургічних творів середини 20 ст. (C. Flatow), до сучасної дитячої та підліткової літератури (C. Funke), жіночих романів (K. Gier) та телесеріалів останніх років («Türkisch für Anfänger»). На наш погляд, така добірка є доволі неоднорідною як в плані часу написання, так і в плані художньої якості. Хотілося б дізнатися, чи був цей вибір свідомим і чи планувала дослідниця залучення діахронічних аспектів аналізу німецькомовного діалогічного дискурсу.

2. Виникає також питання (п. 2.2.), яким чином дисертантка класифікує висловлення з модальними дієсловами: як спонукальні чи як розповідні?

Висловлення з модальним дієсловом *sollen* наводяться і як приклад спонукальних висловлень (№ 60 с. 135), і як приклад висловлень розповідних (№ 77 с. 145). То що ж за спонукальність має на увазі дисертантка, розуміє її як прагматичну чи як граматичну категорію?

3. Попри загальну адекватність ілюстративного матеріалу дисертації, у ній наявні суперечливі приклади. По-перше, з огляду на те, що МА застереження та погрози розмежовані у дисертації за критерієм того, хто (адресант чи адресат) виступає бенефіціаром даного МА, а також із тим, чи пов'язаний адресант МА із нанесенням потенційної шкоди (с. 82), хотілося б уточнити, чому висловлення мовця у прикладах № 45 (с. 122) поінтерпретоване як застереження, а не як погроза. По-друге, кілька прикладів (№18 с. 44, № 44 с. 119, №109 с. 178 тощо) протирічать постульованій дисертанткою умові успішності МА застереження – відсутності конфлікту між мовцями та позитивному ставленню адресанта до адресата.

4. Нарешті, хотілося б уточнити, що Т.В. Крупкіна має на увазі під «модальними операторами спонукування», коли вона, цитуючи мою роботу, описує цим терміном прислівники *dringend, sofort, unbedingt, obligatorisch* (с. 123). Я згодна із тим, що ці прислівники можуть виступають іллокутивними інтенсифікаторами МАЗ, проте під «модальними операторами спонукування» мала на увазі лінгвістичні еквіваленти операторів деонтичної логіки «дозволено – заборонено – наказано»

II. Попри високий рівень наукового стилю, у добре вичитаній роботі, скоріше як винятки, спостерігаються деінде:

- некоректне цитування через переплутані номери посилань, як-от на с. 153 – посилання на М.І. Гриценко без номеру в списку літератури;

- русизми та калькування, напр.: *в противному випадку* с. 82, *з опертям* на с. 83, *на даний момент* с. 84, *будучи* с. 142, *прикордонні випадки* с. 93, *рознощик піци* с. 100, *вслід за* с. 72, *висловлення – соціально* с. 86, *серіал був номінован* с. 84);

- орфографічні та стилістичні огріхи: *проводять паралелізм (паралелі?)* с.

- морфологічно неузгоджені речення: с. 70 (*мовець перериває процес дії адресата та перешкоджає її початку*), с. 73, с. 126, с. 133;

- хибодруки: (с. 83, с. 89, с. 114, с. 164).

Висловлені зауваження відображають суто суб'єктивне уявлення щодо вирішення обговорюваної наукової проблеми та мають дискусійний характер, не заперечуючи суті проведеного дослідження та не впливаючи на загальний висновок щодо високого рівня його виконання. Безперечно, дисертація Тетяни В'ячеславівни Крупкіної «Мовленнєві акти застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі» є завершеним, самостійним, актуальним та емпірично вивіреном дослідженням, що має значні перспективи для подальшої наукової розробки сучасної теорії мовленнєвих актів.

На підставі ознайомлення з дисертацією, авторефератом та основними публікаціями вважаю, що дисертаційне дослідження Т. В. Крупкіної відповідає діючим стандартам та регламентуючим вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., зі змінами, а дисертантка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов
Навчально-наукового інституту бізнес-технологій
«Українська академія банківської справи»
Сумського державного університету.

 Сушко-Безденежних М. Г.

Підпис Сушко-Безденежних Марії Григорівни
засвідчую.

Вчений секретар СумДУ

Візуал одержано 23.11.2020р.

В. О. Величко секретарка спец. ради

Бондаренко Є. В.